Materiallar to'plami · Conference Proceedings
"ZAMONAVIY TADQIQOTLAR VA BARQAROR RIVOJLANISH" respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi
04 August 2026
UDK 316
FILOLOGIYA

O'TKIR HOSHIMOV VA JEK LONDON IJODIDA JAMIYATGA MUNOSABAT

Barchinoy Ne'matovna Isakova*
O'zbekiston Respublikasi IIV Farg'ona akademik litseyi ingliz tili fani o'qituvchisi, FarDU mustaqil izlanuvchisi
✉ barchinoyisakova89@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu tadqiqot ishida o'zbek adabiyotining yirik namoyandasi O'tkir Hoshimov va jahon adabiyoti klassigi Jek London ijodida jamiyat masalasi qiyosiy o'rganiladi. Maqolada shaxs va ijtimoiy muhit o'rtasidagi ziddiyatlar, tizimning inson ruhiyatiga ta'siri va adolat qidirish motivlari "Martin Iden", "Ikki eshik orasi", "Tushda kechgan umrlar", "Temir tovon" kabi asarlar misolida tahlil qilingan. Shuningdek, har ikki adibning jamiyatdagi illatlarga munosabati va ularning badiiy yechimlari dalillar bilan ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar

Jamiyat, realizm, ijtimoiy determinizm, individualizm, ma'naviy inqiroz, sho'ro tuzumi, kapitalizm, shaxs va olomon, badiiy mahorat.

DOI: 10.5281/zenodo.21743041

KIRISH

Adabiyot — insoniyat tarixini shunchaki voqealar ketma-ketligi emas, balki his-tuyg'ular va ijtimoiy munosabatlar silsilasi sifatida saqlab qoluvchi omildir. Har bir yozuvchi o'zi yashab turgan muhitning mahsulidir va shu bilan birga, u o'z muhitining tanqidchisi hamdir. O'zbek adabiyotida O'tkir Hoshimov o'zining realistik asarlari bilan inson va jamiyat o'rtasidagi ko'rinmas rishtalarni mahorat bilan tasvirlab bergan bo'lsa, Amerika adabiyotida Jek London shaxsning shafqatsiz ijtimoiy tizimga qarshi isyonini o'ziga xos tarzda yoritgan.

O'tkir Hoshimov ijodi asosan sovet davrining murakkab ijtimoiy-siyosiy jarayonlariga to'g'ri keladi. U jamiyatdagi andisha, mehr va oqibat kabi tushunchalarni tahlil qilish barobarida, sho'ro tuzumining inson qadrini toptovchi jihatlarini ham dadil ochib beradi. Jek London esa XIX asr oxiri va XX asr boshidagi Amerika jamiyatidagi sinfiy ziddiyatlarni, kapitalistik dunyoning "yeb bitiruvchi" qonuniyatlarini tahlil qiladi. Ushbu ikki ijodkorning jamiyatga munosabatini o'rganish, nafaqat adabiy, balki ijtimoiy-falsafiy jihatdan ham dolzarbdir.

O'tkir Hoshimov jamiyatni tahlil qilar ekan, ko'pincha "oila — jamiyat poydevori" tamoyilidan kelib chiqadi. Uning asarlarida jamiyatdagi nuqsonlar avvalo oilaviy va insonlararo munosabatlarda namoyon bo'ladi.

"Ikki eshik orasi" romani o'zbek xalqining eng og'ir davrini qamrab oladi. Adib jamiyatni bir butun qon tomirdek tasvirlaydi: bir nuqtadagi og'riq butun jamiyatga tarqaladi. Romandagi Kimsan, Robiya va Muzaffar taqdirlari orqali jamiyatning urush davridagi va undan keyingi qiyofasi chizilgan.

Jamiyatdagi eng katta illat — loqaydlik va tuhmat ekanligi Ra'no obrazi orqali ochib beriladi. Uning vafoti shunchaki fojia emas, balki jamiyatning ma'naviy qashshoqligi natijasidir:

"Odamlar shunaqa: kimgadir yaxshilik qilsangiz, buni albatta biror manfaat evaziga qildi deb o'ylashadi. Agar birovga yomonlik qilsangiz, buni adolat deb bilishadi" [1, 142].

Yozuvchi bu yerda jamiyatning shafqatsiz hukmini tanqid ostiga oladi. Urush yillarida hamma bir bo‘lak non uchun kurashgan bir paytda, ma’naviyatning saqlanib qolishi Hoshimov uchun eng muhim masala edi.

”Tushda kechgan umrlar” asari siyosiy tuzumning insonni yakson qilishi ya’ni, O‘tkir Hoshimovning jamiyatga bo‘lgan eng keskin munosabatini aks ettiradi. Unda jamiyat — shaxsning irodasini sindiruvchi va uni mafkuraviy qulga aylantiruvchi tizim sifatida ko‘rinadi. Rustam obrazi Afg‘on urushi orqali jamiyatning qurboniga aylanadi.

”Bizni aldashdi. Biz qaysidir buyuk g‘oyalar uchun emas, kimlarningdir kursisi va shaxsiy manfaati uchun qon to‘kdik. Eng dahshatlisi — endi bu jamiyatga bizning keragimiz yo‘q” [2, 89].

Bu iqtibos jamiyatning siyosiy o‘yinlariga nisbatan yozuvchining isyonidir. Jamiyat o‘z a’zolarini urushga jo‘natadi, ammo ular jismonan yoki ruhiy mayib bo‘lib qaytganda, ularni qabul qilishni istamaydi. Rustamning fojiasi — bu adolatsiz jamiyatning fojiasidir.

Jek London jamiyatni biologik va iqtisodiy kurash maydoni deb biladi. Uning qahramonlari doimo jamiyat bilan yakkama-yakka kurashga kirishadilar.

”Martin Iden” asarida shaxsning jamiyatdan ko‘ngli qolishi tasvirlangan bo‘lib, Martin Iden — quyi tabaqadan chiqqan, ammo o‘z irodasi bilan intellektual cho‘qqini zabt etgan shaxs. U yuksak jamiyatga (burjuaziyaga) intiladi, chunki u yerda adolat va go‘zallik bor deb o‘ylaydi. Biroq, haqiqat Martin uchun dahshatli bo‘lib chiqadi.

”Men o‘sha Martin Idenman — o‘sha savodsiz dengizchiman. Nega o‘shanda meni mehmonga chaqirmadingiz? Nega o‘shanda asarlarimni chop etmadingiz? Siz mening iste’dodimga emas, balki mening muvaffaqiyatimga, mening nomimga va pulimga sajda qilyapsiz!” [4, 312].

London ushbu parcha orqali jamiyatning ikkiyuzlamachiligini ochib beradi. Jamiyat insonning o‘zini emas, balki uning ijtimoiy maqomini sevadi. Martinning o‘z joniga qasd qilishi — bu jamiyatning chirkin qonunlariga bo‘ysunish emas, balki ularni mutlaq rad etishdir.

London ”Temir tovon” asarida jamiyatdagi sinfiy tengsizlikni bashoratli tarzda tasvirlaydi. U jamiyatni ”temir tovon” ostida ezilgan mehnatkashlar va ularni boshqaruvchi oligarxlarga ajratadi.

”Jamiyat — bu ulkan mashina. Agar siz uning g‘ildiraklari orasida qolib ketsangiz, u sizni shafqatsizlarcha maydalab tashlaydi. Adolat? Adolat faqat kuchlilarning qo‘lidagi quroldir” [5, 65].

Bu fikrlar Londonning sotsialistik qarashlarini ifodalaydi. U jamiyatni insonparvar bo‘lishga emas, balki kurashishga chorlaydi.

O‘tkir Hoshimov va Jek London ijodini qiyoslaganimizda, jamiyatga nisbatan ikki xil yondashuvni ko‘ramiz, ammo maqsad bitta — Inson qadrini asrash.

1. Ayol va Jamiyat: Hoshimovda ayol — jamiyatning ma’naviy ustuni (masalan, ”Dunyoning ishlari”dagi Ona). Jamiyat uning duosi bilan turadi. Londonda esa ayol ko‘pincha jamiyatning tor qoliplarini ifodalovchi kuchdir (masalan, ”Martin Iden”dagi Rut). Rut Martinni o‘zgartirishga, uni jamiyatning ”o‘rtacha” a’zosiga aylantirishga urinadi.
2. Individualizm: Jek London qahramonlari individualistlardir. Ular jamiyatga qarshi yolg‘iz kurashadilar. O‘tkir Hoshimov qahramonlari esa jamiyatning bir qismi sifatida azob chekadilar. Ularning dardi umumiy, xalqona darddir.
3. Tuzum tanqidi: Hoshimov sho‘ro tuzumidagi ma’naviy yolg‘onchilikni, London esa kapitalistik tuzumdagi iqtisodiy zulmni qattiq tanqid qiladi.

Hoshimovning ”Dunyoning ishlari” qissasidan olingan quyidagi iqtibos jamiyatdagi oqibat masalasini ko‘taradi:

”Odamlar bir-biri bilan shunchalik sovuq munosabatda bo‘lishyaptiki, go‘yo hamma bu dunyoga ustun bo‘lib kelgandek. Oqibat yo‘qolgan joyda jamiyat o‘ladi” [3, 54].

Bu iqtibos orqali adib jamiyatning asosi moddiyat emas, balki o‘zaro mehr ekanligini uqtiradi. London esa ”Oq so‘yloq” asarida insonlar jamiyatini hayvonlar dunyosi bilan qiyoslar ekan, jamiyatning shafqatsizligini ta’kidlaydi:

”Insonlar jamiyati — bu itlar talashayotgan bir bo‘lak go‘shtga o‘xshaydi. Kimning tishi o‘tkir bo‘lsa, o‘sha haq” [6, 110].

Bu ikki xil qarash — sharqona ma’naviyat va g‘arbona sotsial-realizm — jamiyatning turli qirralarini yoritadi. Hoshimov qalbni davolashni taklif qilsa, London tizimni o‘zgartirishni yoki undan baland turishni taklif qiladi.

XULOSA

O‘tkir Hoshimov va Jek London — turli madaniyatlar vakillari bo‘lishiga qaramay, ularning ijodi insoniyat uchun umumiy bo‘lgan dardlarni yoritadi. Har ikki adib jamiyatni shunchaki maqtash emas, balki uning yiringlagan yaralarini ochib ko‘rsatish orqali xizmat qildilar.

O‘tkir Hoshimov jamiyatni andisha, vijdon va mehr orqali saqlab qolish mumkin deb ishondi. Uning asarlari bizga shuni o‘rgatadiki, agar biz o‘zligimizni, milliy va insoniy qadriyatlarimizni yo‘qotsak, har qanday tizim bizni mahv etadi.

Jek London esa jamiyatning kuchli iroda va bilimga asoslanishi kerakligini ta’kidladi. Uning qahramonlari orqali biz jamiyatning yuzaki yaltiroqligiga aldanmaslikni va har doim o‘z yo‘limizni topishimiz kerakligini tushunamiz.

Xulosa qilib aytganda, har ikki adibning jamiyatga munosabati bugungi kun uchun ham darslik vazifasini o‘taydi. Ular bizni loqayd bo‘lmaslikka, jamiyatdagi adolatsizliklarga qarshi ma’naviy yoki irodaviy isyon ko‘rsatishga va eng asosiysi — har qanday tuzumda ham ”Inson” bo‘lib qolishga chorlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Hoshimov O‘. Ikki eshik orasi (roman). – Toshkent: Sharq, 2015. – 560 b.
2. Hoshimov O‘. Tushda kechgan umrlar (roman). – Toshkent: O‘qituvchi, 2017. – 320 b.
3. Hoshimov O‘. Dunyoning ishlari (qissa). – Toshkent: Sharq, 2013. – 240 b.
4. London J. Martin Iden (roman). – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2020. – 448 b.
5. London J. Temir tovon (roman). – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 1985. – 380 b.
6. London J. Oq so‘yloq. – Toshkent: Yoshlar nashriyoti, 2018. – 210 b.
7. Karimov N. XX asr o‘zbek adabiyoti manzaralari. – Toshkent: Fan, 2008.
8. Rasulov A. Badiiylik — bezavol yangilik. – Toshkent: Sharq, 2007.
9. Yo‘ldoshev Q. Yoniq so‘z. – Toshkent: Yangi asr avlodi, 2006.
10. Stone I. Sailor on Horseback (Biographical novel). – New York: Doubleday, 1938.